

Primijenjeno obrazovanje za okoliš Elementi modela za potrebe regija u Hrvatskoj

Vladimir Lay

Institut za društvena istraživanja, Zagreb

Sažetak

Obrazovanje za okoliš jedna je od temeljnih pretpostavki učinkovitog gospodarenja okolišem i upravljanja razvojem u održivom smjeru u Hrvatskoj. U ovom se članku prezentira prijedlog elemenata modela primijenjenog obrazovanja (i odgoja) za okoliš i održivi razvoj za potrebe regija u Hrvatskoj.

U radu se sažeto elaboriraju sljedeće teme: socijalna potreba za mijenjanjem vrednota i stavova (odgoj) i kumulacijom znanja (obrazovanje) radi promjene praksi na području gospodarenja okolišem; osnovni tipovi potrebnih znanja; osnovne karakteristike takvog odgoja i obrazovanja s naglaskom na primijenjenom i izvaninstitucionalnom; način određenja općih i posebnih ciljeva tako usmjerenog obrazovanja; proces određenja aktera edukacije (educirani i edukatori, edukacija edukatora).

Ključne riječi: obrazovanje za okoliš, ciljevi obrazovanja za okoliš, akteri obrazovanja za okoliš, regija

UVOD

U promišljanjima gospodarskih i drugih procesa u suvremenom svijetu mogu se zapaziti tvrdnje da će jedna od glavnih determinanti i prednosti za zemlje, države, društva u XXI. stoljeću (opet!) dolaziti od Majke prirode, od »blagodati prirodnih resursa« te od blagodati Povijesti, odnosno od stvorenog kapitala (Thurow, 1992). U vremenu od industrijske revolucije do naših dana prirodni resursi bili su neupitno tretirani kao materijal koji valja upotrebljavati za opći rast. Ograničenost prirodnih resursa i prirodnih temelja društvenog života »otkrivena« je posljednjih godina postajući stožernim elementom novih razvojnih koncepcija kao što je npr. »održivi«, uravnoteženi razvoj (*sustainable development*). Najkraće, prirodni resursi, »okolišni« kapital (*environmental capital*) pred početak XXI. stoljeća ponovno zadobivaju značaj kontekstualne varijable budućih globalnih razvojnih izbora.

»Okolišni« kapital čine:

a. temeljni elementi (lokalne) biosfere – zrak, vode, tlo, temelji za egzistencijalne aktivnosti: disati, piti, jesti, živjeti u zdravom ambijentu;

b. prirodna bogatstva: fauna i flora, plodno tlo, sirovine, vodni tokovi i slično, pretpostavke za proizvodnju energije, hrane, industrijskih proizvoda i sl.

»Okolišni« kapital Hrvatske jest u odnosu spram broja stanovnika i veličine teritorija Hrvatske – razmjerno velik. Prema svojim karakteristikama, ovaj je kapital u

usporedbi s razvijenim europskim zemljama natprosječno kvalitetan te – više zbog odsutnosti modernih oblika razvoja a manje zbog velike pameti – uglavnom vrlo dobro sačuvan.

Dokazi da je tome tako su sljedeće činjenice:

- velike površine Hrvatske još uvijek su pod tzv. »prirodnom sredinom« (ta temeljna činjenica koja nama uglavnom neosvijesteno promiče vidljiva je ljudima koji u Hrvatsku dolaze iz razvijenih zemalja, gdje je tzv. »tehnička sredina« vrlo rasprostranjena!);
- ekološko i morfološko bogatstvo prirodne sredine na relativno malom prostoru (»broj jedan« – morska obala i otoci, a zatim ravnice, brdoviti predjeli, rijeke, jezera);
- relativno mala onečišćenost zraka, voda i tla (iznimka je nekoliko užih industrijskih područja i velikih gradova);
- ljepota prirode i raznovrsnost pejzaža;
- postojanje 7 nacionalnih parkova i niza parkova prirode;
- razmjerno bogata fauna i flora (uz ugroženost nekih vrsta);
- postojanje autohtonih pasmina (pretežno zanemarenih u dosadašnjem stihijskom odnosu spram njih);
- značajne površine plodne, obradive zemlje (načete masovnom i ne uvijek prikladnom upotrebom umjetnih gnojiva i ostalih kemijskih pomagala u poljoprivredi);
- razmjerno bogatstvo pitke vode (djelomično uništavano nemarom);
- razmjerno bogatstvo šuma i sl.

Sirovine kao prirodni resursi nisu toliko istaknute: izvori npr. nafte, ugljena, željezne rude i drugih specifičnih ruda su skromni, vodni tokovi također. U ukupnosti, pak, »okolišni« kapital je vrlo vrijedan i pogodan za razvoj turizma, poljoprivrede i nekih drugih suvremenih i vitalnih djelatnosti te ugodnog i održivog življenja.

Čemu u članku o obrazovanju za okoliš takav uvod o prirodnim resursima Hrvatske? Sve rečeno jest, dakako, općepoznato. Navedenu listu pokazatelja »okolišnog« kapitala Hrvatske držimo smislenom u kontekstu zadaće razvoja hrvatske »slike o sebi« (*selfconcept*) glede »okolišnog« kapitala.

Konkretni akteri, znanstvenici, državni službenici, nevladine organizacije i drugi akteri na području okoliša jedini su konkretni akteri kojima je u podjeli rada barem *in abstracto* zadana i proizvodnja društveno-razvojnog značaja okoliša, razvoj mudrosti i vještine gospodarenja okolišem i lokalnom biosferom.

To što okoliš Hrvatske nije onečišćen i devastiran onako i onoliko kao što je to onaj u mnogim razvijenim zemljama nije razlog za čekanje i odlaganje razvoja i modernizacije gospodarenja okolišem, a u okviru toga iniciranja i razvoja obrazovanja za okoliš, kao jedne od bitnih pretpostavki unapređenja stavova i praksi u postojećem gospodarenju okolišem.

Obrazovanje je proces organizirane i sustavne aktivnosti čija je svrha mijenjanje vrednota, znanja, sposobnosti i vještina. Obrazovanje za okoliš predmetno ovaj proces mijenjanja veže za okoliš.

Načelno je moguće ustvrditi da u Hrvatskoj postoji razvojno-socijalna POTREBA ZA MIJENJANJEM postojećih vrednota (*values*) te stavova i praksi aktera razvoja uopće i gopodarenja okolišem. Premda još nije društveno dovoljno osviještena, postoji potreba za RAZVOJEM OBRAZOVANJA ZA OKOLIŠ (*environmental education*) te OBRAZOVANJA ZA ODRŽIVI RAZVOJ (*education for sustainability*)¹ KAO GLOBALNIM INSTRUMENTOM, METODOM TAKVOG MIJENJANJA.

Sustavno i organizirano obrazovanje za okoliš u Hrvatskoj, poput onog koje je posljednjih dvadesetak godina razvijano u Nizozemskoj, Norveškoj i sličnim zemljama još ne postoji. Ako takav sustavni obrazovni proces u društvu ne postoji, a za njim postoji socijalna potreba, zainteresirani akteri (oni koji vode brigu o obrazovanju i razvoju u društvu i u državi, potencijalni edukatori, nešto teže potencijalni educirani i sl.) trebali bi takav proces izravno i sustavno »otvarati«.

Promišljanje modela za primijenjeno obrazovanje za okoliš tek je jedan je od pravaca ovog »otvaranja«. Naglašavamo da ovdje nije riječ o ukupnom obrazovanju za okoliš, već o onom njegovom dijelu koji karakteriziramo izvaninstitucionalnim i primjenjenim tipom obrazovanja za okoliš. Smisao i predmet takvog obrazovanja određen je potrebama i željama onih koje se educira, odnosno potrebama koje pred čovjeka postavljaju izazovi konkretnog gospodarenja lokalnim okolišem.

Ovdje prikazujemo model izvaninstitucionalnog i primijenjenog obrazovanja za okoliš za socijalne aktere regija u Hrvatskoj (npr. županije ili srednje i velike regije) koji je sazrijevao kroz duže vrijeme.²

U članku sažeto elaboriramo:

1. osnovne karakteristike modela s naglaskom na izvaninstitucionalnom i primijenjenom te osnovnu tipologiju znanja potrebnih za ovladavanje problemima onečišćenja i devastacije okoliša i prirodnih resursa;
2. socijalnu potrebu za njegovanjem vrednota te proizvođenjem i širenjem znanja za potrebe učinkovitog gospodarenja okolišem i održivog razvoja;
3. proces određenja općih i posebnih ciljeva obrazovanja za okoliš (proces njihovog »deriviranja« iz problema koji se u okolišu javljaju te iz ciljeva gospodarenja okolišem);
4. proces određenja ciljnih grupa (*target groups*), aktera obrazovanja za okoliš (edukatori, posrednici, educirani i sl.).

1. OSNOVNI TIPOVI ZNANJA U KONTEKSTU OBRAZOVANJA ZA OKOLIŠ

Koja je osnovna veza između GOSPODARENJA OKOLIŠEM i ODRŽIVOG RAZVOJA te OBRAZOVANJA ZA OKOLIŠ? Načelno mjesto i važnost sustava (novih) vrednota i znanja za okoliš najkraće možemo odrediti ovako: sustavno obrazovanje za

1 Upotrebu ovog termina prakticira npr. IUCN (Svjetska unija za zaštitu prirode) u svojim izdanjima: *Caring for the Earth – A Strategy for Sustainable Living*, IUCN–UNEP–WWF, Gland, 1991. te *Education for Sustainability – a guide to preparing national strategies*, IUCN Commission on Education and Communication, Gland, 1993.

2 Ovaj model se oslanja na spoznaje i iskustva nastala prilikom izrade modela primijenjenog obrazovanja za okoliš za potrebe grada Zagreba (Kuftrin, Lay 1992) te na prvim iskustvima i rezultatima rada na »Programu obrazovanja za okoliš za Istru« (1994–1996) koji za potrebe Županije Istarske radi *Istarski centar »Znanje za okoliš«* iz Oprtlja, kao podružnica Hrvatskog centra »Znanje za okoliš«, početkom 1994. godine osnovane specijalizirane ekološkičke nevladine organizacije u Hrvatskoj.

okoliš i obrazovanje za održivost jedna je od supstancijalnih pretpostavki učinkovitog gospodarenja okolišem i usmjeravanja razvoja u održivom smjeru. Karakteristike i sposobnosti subjekta – nositelja ovih procesa su presudne za učinkovito djelovanje. Adekvatno gospodarenje okolišem i održivi razvoj nisu mogući bez adekvatnog mijenjanja i širenja »okolišne« osjetljivosti, (novih) vrednota, bez plodnog sustava proizvodnje, prenošenja i širenja određenih (novih) znanja i vještina (*know-how*).

U literaturi se pojavljuje termin *environmental literacy* (Roth, 1992) koji bismo ukratko definirali kao skup znanja koja omogućuju razumjevanje stanja i procesa u okolišu. Ovaj tip »pismenosti« proteže se kroz više pojava i procesa – kroz osjetljivost za okoliš, kroz stavove i vrednote, kroz znanja, vještine, osobno ulaganje i odgovornost te osobnu aktivnost. Ovom prilikom naznačit ćemo – u kontekstu rada – tek neka razlikovanja u segmentu znanja.

Dok vrednote, bilo one pojedinačno i društveno osviještene ili one neosviještene, određuju smisao, razlog i globalni smjer djelovanja, znanja su »hladni« alat koji pomaže pri razvojnim odabirima i pri procesima mijenjanja postojećeg stanja organizacije društvenog života, tehnologija i sl..

Znanja koja su potrebna za navedene procese u osnovi možemo razlikovati prema osnovnom profilu, prema tome jesu li generička i razvojna ili instrumentalna, te prema predmetnom usmjerenju i razini apstrakcije. Sažeto rečeno, u kontekstu ovog razmatranja razlikujemo:

A. opća znanja: znanja opće-ekološkijske naravi o eko-sustavu, prirodi, biosferi;

B. znanja konceptualno-razvojne naravi o svim glavnim varijablama suvremenog razvoja: okoliš – produkcija i gospodarstvo – stanovništvo; znanja o mjestu okoliša u okviru tog sklopa varijabli; znanja o ukupnim uzrocima onečišćenja okoliša; znanja o socijalnim, tehnološkim i inim modusima gospodarenja okolišem i usmjeravanja razvoja u održivom smjeru i sl.;

C. instrumentalna, primijenjena znanja ili tzv. *know-how* znanja o praktičnim tehničkim, tehnološkim, organizacijskim, socijalnim, gospodarskim i inim rješenjima za učinkovitije gospodarenje okolišem.

D. razvojna, *pro futuro* orijentirana znanja: znanja i spoznaje koje omogućuju socijalne i vrijednosne promjene i tehnološke inovacije koje bi u budućnosti doprinosile učinkovitijem gospodarenju okolišem i održivosti.

Uzged, širenje akademskog ekološkog znanja prirodoslovne naravi nije osnovni predmet ovakvog obrazovanja premda je nedvojbeno da se znanja iz ovog područja očekuju kao pretpostavka razumijevanja /za/što uopće štititi okoliš, u čemu, koliko i sl.

2. RAZVOJNO-SOCIJETALNA POTREBA ZA MIJENJANJEM VREDNOTA I PROIZVODNjom I ŠIRENjEM ZNANJA IZ PODRUČJA GOSPODARENJA OKOLIŠEM

Suvremeno gospodarenje okolišem (*environmental management*) teži postizanju održivosti i uravnotežavanju razvoja. Procjenjujemo da u Hrvatskoj, kao i u drugim suvremenim civiliziranim zemljama, postoji razvojno-socijetalna potreba za mijenjanjem vrednota vezanih za okoliš u općem smjeru prema održivosti i uravnoteženosti

općeg razvoja te potreba za kumulacijom, proizvodnjom, prenošenjem i širenjem znanja za potrebe učinkovitog gospodarenja okolišem. Izvedeno iz toga, postoji, više individualno nego društveno i kolektivno osviještena, SOCIJETALNA POTREBA ZA RAZVIJANJEM OBRAZOVANJA ZA OKOLIŠ I ODRŽIVI RAZVOJ.

Dijele li suvremeni akteri razvoja Hrvatske, od državne uprave do produkcijskih entiteta, vrednote koje karakterizira orijentacija na održivost i uravnoteženi razvoj? Raspoložu li upravljački slojevi u hrvatskom društvu i državi, bilo oni ideologijskog, bilo oni gospodarskog profila, adekvatnim i dovoljnim znanjima koja bi im omogućavala učinkovito gospodarenje okolišem i usmjeravanje razvoja Hrvatske u održivom smjeru? Konkretno, raspoložu li u lokalnim sredinama, kao što su Slavonija, Lika, Gorski kotar, Međimurje, Hrvatsko zagorje, otoci, Dalmacija, Primorje, Istra itd., vodeći artikulatori konkretnih razvojnih odluka, konkretni ljudi – nosioci lokalnog gospodarskog razvoja i organizacije lokalnog društvenog života – takvim znanjima? Najkraći bi odgovor bio: ne, barem ne u dovoljnoj mjeri.

Je li problem u Hrvatskoj u nedostatku, u nepostojanju domaćeg znanja? Najkraće: uglavnom ne! Hrvatska znanost raspolože solidnim fondom općih ekoloških znanja; postoji i fond ekspertnih, razvojnih znanja vezan uz različite aspekte okoliša te problema i pojava u koje je okoliš uključen (energetika, gospodarenje otpadom, poljoprivreda i sl.); u stručnim se krugovima uspješno, premda ne i dostatno, razvijaju *know-how* znanja. Postoje i brojne znanstvene i stručne komunikacije s inozemstvom, pri čemu se vrši stalni tihi uvoz novih vrednota u duhu održivosti te znanja iz »okolišno« razvijenijih sredina i zemalja.

Gdje je onda problem? U osnovi, problem je u tome što u Hrvatskoj još nije razvijena praksa plodnog i sustavno organiziranog prenošenja znanjâ iz područja njihove znanstvene, istraživačke i stručne »proizvodnje« u područje upotrebe (potrošnje), tamo gdje su ona potrebna – u političkoj, regulacijskoj, gospodarskoj, kulturnoj i inoj praksi.

Dokazi za takvu ocjenu su višestruki, ali oni osnovni vide se u činjenici da se problemi onečišćenja okoliša ili tvrdokorno reproduciraju ili čak nastaju novi i veći. Istodobno, zamijećeno je da mnoga korisna znanja iz područja gospodarenja okolišem i njima srodna u Hrvatskoj ostaju dijelom po strani, u znanstvenim i ekspertnim oazama, nepozvana, neaktivirana, neumrežena u svijet praktičnih potreba. Uzgred, tko bi na razini države i/ili društva trebao inicirati povezivanje ovih znanja s područjima gdje su ona potrebna? Tko je to inicirao i kako proveo u razvijenijim zemljama, koje ne rasipaju svoje ljudske resurse, već ih, upravo obratno, permanentno i sustavno (gotovo na svakom koraku) koriste što bolje mogu?

3. OSNOVNE KARAKTERISTIKE MODELA IZVANINSTITUCIONALNOG I PRIMIJENJENOG OBRAZOVANJA ZA OKOLIŠ

Kakvo obrazovanje za okoliš i razvoj u zadanim kulturalnim, gospodarskim i inim okolnostima razvijati u Hrvatskoj u nadolazećim godinama? Materijalna sredstva za raznovrsne, široko rasprostranjene oblike obrazovanja za okoliš u Hrvatskoj ne postoje niti će tako skoro biti na raspolaganju.

U zadanim okolnostima, smatramo da je za unapređenje gospodarenja okolišem te za razvoj obrazovanja za okoliš u njegovoj funkciji, realno, mudro i razmjerno naj-

isplativije razvijati sustav primijenjenog i izvaninstitucionalnog obrazovanja za okoliš, pri čemu je ključno učinkovito i znalačko prenošenje znanja od onih koji ga imaju i nude, k onima koji ga nemaju i potražuju.

Transfer znanja treba organizirati akter koji ima jasnu sliku o ponudi znanja, s jedne strane, te o potražnji, obrazovnim potrebama, s druge strane. Može li to učinkovito provesti institucionalni sustav obrazovanja? Smatramo da su institucije toga sustava glede obrazovanja za okoliš trome, da sporo odgovaraju na razvojne i »okolišne« izazove i moderne obrazovne potrebe povezane s tim izazovima, da je ponuda institucionalnog sustava proizvodnje znanja nedovoljno predmetno bogata pitanjima i problemima vezanim za procese oko okoliša.³

Institucionalni sustav obrazovanja u načelu nije osposobljen pružiti »obrazovanje za promjene«, onu obrazovnu ponudu u općim i posebnim »okolišnim« znanjima (ne samo ekološkim) koju akteri u suvremenom, mjenjajućem društvu iskazuju kao potrebnu. On daje ono što ustanova i edukatori misle da treba davati.

Smatramo da je izvaninstitucionalni, neformalni sustav obrazovanja za okoliš (Heimlich, 1993) primjereniji jer na taj način educirani pojedinac procjenjuje što želi znati, što mu je obrazovna potreba u kontekstu životnih, radnih, razvojnih i inih preokupacija i problema.

Prema našim empirijskim uvidima u stanje ljudskog činitelja i stanje okoliša te postojeće stanje obrazovanja za okoliš u Hrvatskoj, ona poželjna praksa za Hrvatsku za slijedećih nekoliko godina, koja bi zahtijevala razmjerno niska novčana ulaganja, a koja bi donijela razmjerno najviše ukupnih koristi, jest upravo primijenjeno neformalno, izvaninstitucionalno, ali razmjerno visokoprofesionalizirano obrazovanje za okoliš.

To, dakako ne isključuje razvoj i drugih oblika obrazovanja za okoliš, prije svega nužnu modernizaciju (sukladno dobrim uzorima iz inozemstva) institucionalnog Curriculuma u području okoliša. Model primijenjenog obrazovanja za okoliš za regije u Hrvatskoj koji ovdje elaboriramo ima, pragmatično gledano, prema našem sudu razvojnu i ekonomsku prednost jer je potreban i koristan, razgovjetan i potencijalno učinkovit te relativno jeftin i stoga dostupan i relativno lako ostvarljiv.

Koliko bi trebalo vremena da se uspostavi sustav primijenjenog obrazovanja za okoliš na razini četiriju makroregija u Hrvatskoj ili pak za svih dvadesetak Županija? Koliko bi trebalo vremena da se terenski precizno snime problemi u okolišu i obrazovne potrebe, da se izvrši analiza obrazovnih potreba te da se oblikuju obrazovni programi, odrede ciljne grupe educiranih i timovi edukatora? Prethodno bi bilo potrebno imati jasnu sliku glavnih ciljeva gospodarenja okolišem, najkraće – strategiju zaštite i gospodarenja okolišem Hrvatske. Izvedeno iz toga, valjalo bi artikulirati strategiju problemskih prioriteta za takvo jedno primijenjeno obrazovanje za okoliš. Napomenimo: Hrvatska danas još nema strategiju gospodarenja okolišem, a nema niti nacionalnu strategiju obrazovanja za okoliš.

Valja ipak napomenuti da niti u razvijenijim zemljama uvođenje učinkovitog obrazovanja za okoliš nije išlo lako i brzo. Prošla su i dva desetljeća dok razvijene

3 Kako skromno i jednodimenzionalno, bez realizacije inače proklamiranog integralnog pristupa primjerice izgledaju tematske strukture i opseg zastupljenosti ekoloških sadržaja u planovima i programima srednjih škola u Hrvatskoj, istražila je B. Baranović tijekom 1993. godine (Baranović, 1993).

zemlje nisu razvile višestruke oblike obrazovanja za okoliš, kao što su danas postojeći oblici: *environmental education* (akademsko obrazovanje za okoliš s različitim specijalizacijama, sukladno profilu osnovne profesije); *extramural environmental education* (izvaninstitucionalno obrazovanje za okoliš koje pretežno organiziraju stručne i aktivističke nevladine organizacije te obrazovne tvrtke koje djeluju na tržištu); *environmental management training* (obuka za upravljanje okolišem); *eco-counselling* (eko-savjetovanja, pri čemu se misli na savjetodavni rad, a ne na znanstvene i stručne skupove!); *environmental citizenship learning programs* (obrazovni »okolišni« programi za građanstvo) i još mnogi drugi.

Valja dodati da su razvijene zemlje provodile, i u velikoj mjeri provode, upravo primijenjene oblike obrazovanja za okoliš. To najbolje pokazuje pregled stanja obrazovanja za okoliš u Europi, koji je u studenom 1994. godine organizirala organizacija IUCN (Svjetska unija za zaštitu prirode).⁴

4. ODREĐENJE OPĆIH I POSEBNIH CILJEVA OBRAZOVANJA ZA OKOLIŠ

Osnovni cilj obrazovanja za okoliš jest proizvodnja i prijenos onih znanja koja bi UTJECALA NA PROMJENU STAVOVA, A POTOM I PRAKTIČNIH PONAŠANJA na području gospodarenja okolišem i na području usmjeravanja razvoja prema održivosti.

Ključ za ocjenu o tome koja su znanja prema tipu i predmetnoj usmjerenosti potrebna leži u prethodnom istraživanju obrazovnih potreba određenog užeg teritorija (regije), odnosno u empirijskoj analizi problema onečišćenja okoliša te potrebnih znanja koja potpomažu rješavanje tih problema.

Smatramo da je posebno značajno da svoja znanja formiraju ili moderniziraju upravljači i produkcijski entiteti u konkretnoj razini društva, u regijama različite veličine (županije, općine i sl.), gdje se onečišćenje okoliša *in vivo* događa i gdje se donose političke, investicijske i ine odluke o tome u što će se, kako i kada ulagati socijalne energije i sredstva lokalne zajednice za zaštitu i gospodarenje lokalnim okolišem.

Da bi uopće došlo do uvođenja primjene primijenjenog modela obrazovanja za okoliš u nekoj konkretnoj regiji u Hrvatskoj, o tome valja imati plodnu socijalno-spoznajnu situaciju. Prijeko je potrebno da se među akterima – upravljačima lokalnog razvoja na teritoriju regije, stvori »kritična masa« htijenja za modernizacijom, inoviranjem postojećeg stanja stvari u gospodarenju lokalnim okolišem. Također je prijeko potreban onaj tip razumijevanja i osjetljivosti u tih upravljača koji otvara »zeleno svjetlo« (političke odluke, kadrovi i socijalne energije uopće, sredstva) za aktivnosti obrazovanja za okoliš u funkciji učinkovitijeg gospodarenja lokalnim okolišem.

Kako se mogu odrediti opći i posebni ciljevi obrazovanja za okoliš? U kontekstu modela obrazovanja za okoliš koji smjera primjenjivosti znanja u realnim gospodarskim, političkim, kulturnim i drugim procesima, metoda utvđivanja ciljeva isključivo je empirijska.

⁴ Europska konferencija pod naslovom *National Environmental Education Strategies in Europe* održana je od 15. do 17. studenog 1994. u Gländu (Švicarska). Radni materijali konferencije bit će naknadno tiskani. Primjerak radnih materijala može se dobiti na uvid u sjedištu Hrvatskog centra »Znanje za okoliš«.

Upravljači određene regije nužno ovladavaju općošću razvoja svog lokalnog teritorija. Mjesto i značaj okoliša ovim je upravljačkim elitama neposredno poznat. Iako ne moraju nužno biti stručnjaci za zaštitu okoliša, pripadnici ovih elita upućeni su u probleme onečišćenja lokalnog okoliša, u probleme optimalizacije gospodarenja lokalnim okolišem, a donekle i u obrazovne potrebe u funkciji učinkovitijeg upravljanja okolišem u kojem žive oni i njihovi birači.

U okviru modela stoga predlažemo empirijsko istraživanje stavova upravljačkih elita u regiji za koju se koncept (ciljevi, akteri: educirani i edukatori, metode) primijenjenog obrazovanja za okoliš postavlja. Ciljeve i sadržaje obrazovanja ne treba nikako izmišljati ili preslikavati iz drugih sredina, već ih valja izvesti iz empirijskih problema lokalnog okoliša, karakteristika lokalnih ljudskih potencijala te razvojnih planova i ciljeva dotične regije.

Empirijska analiza problema u lokalnom okolišu te neizravna analiza samih upravljačkih elita uputit će na nedostajuća znanja prema tipu i predmetnom usmjerenju, na aktere koje treba educirati te poželjnu razinu i metode edukacije. Metode ove empirijske analize problema i obrazovnih potreba (*educational need survey*) upravljačkih elita određene regije mogu biti anketa ili intervju.

Rezultati prethodne analize stavova i ocjena upravljačkih elita glede ciljeva zaštite okoliša te iz njih izvedenih općih i posebnih ciljeva obrazovanja za okoliš ne smiju se uzeti »zdravo za gotovo«. Premda upravljačke elite predstavljaju »kolektivni um« određene teritorija, one ne moraju nužno biti dorasle problemima okoliša koji su na djelu, ne moraju imati dostatna predznanja da bi čak umjeli artikulirati probleme i potrebe na zadovoljavajući način.

Prije je potrebno uspostaviti redovitu proceduru ekspertne supervizije stavova upravljačkih aktera regija (županija, općina) i drugih ciljnih grupa na području regije. Uloga eksperata jest da kritički komentiraju stavove upravljačkih elita i drugih ciljnih grupa. Ove grupe često nisu u stanju dovoljno jasno artikulirati svoje ciljeve. I drugo: ljudi često odrede obrazovne potrebe neprecizno ili pak nedovoljno operacionalno, tako da je teško izvršiti artikulaciju predmeta obrazovanja za okoliš za dotične aktere. To je posebno potrebno u slučaju kompleksnijih problema okoliša i, iz toga izvedno, u slučaju potrebe za kompleksnijim profilima znanja.

Ciljevi obrazovanja za okoliš u kontekstu ovog modela su primijenjeni. Ako je, primjerice, jedan od problema određene regije zbrinjavanje komunalnog i/ili tekućeg otpada, onda će cilj i predmet jednog dijela obrazovanja biti transfer kvalitetnih znanja o konceptu zbrinjavanja otpada te o operacionalnim rješenjima koja se primjenjuju u drugim, razvijenijim sredinama.

Na temelju iskustva iz istraživanja problema okoliša u Zagrebu i u Istri i obrazovnih potreba koje su izvedene iz ovih problema došli smo do zaključka da je dio potreba za znanjima orijentiran na znanja za rješavanje konkretnih problema u lokalnom okolišu. Drugi dio tiče se razvojnih znanja i u žarište postavlja budući razvoj određenog užeg teritorija. Današnji problemi i njihovo rješavanje te artikulacija sutrašnjice – to je osnovni predmetni raspon u okviru kojeg se kreće obrazovni interes ciljnih grupa, onih koji žele biti educirani.

Prije nego što skiciramo ciljne grupe, jedna korisna napomena: obrazovanje za okoliš djece i mladeži u osnovnim i srednjim školama, bilo da se odvija kroz redovite ili fakultativne (tek u nekim školama postoje tzv. »ekološke sekcije«) nastavne progra-

me, ubrajamo u tzv. osnovno obrazovanje za okoliš. To nije primijenjeno obrazovanje za okoliš, kako smo ga odredili u skici elemenata za ovaj model.

Namjena osnovnog obrazovanja za okoliš mladih ljudi jest odgoj za neke osnovne vrednote zaštite biosfere i održivosti kao cilja te stjecanje osnovnih inicijalnih znanja. Internalizacija vrednota za okoliš i posjedovanje osnovnih znanja u formativnoj, mladenačkoj dobi odsudno je za tip odnošenja prema okolišu u zrelijoj dobi. Funkcija osnovnog obrazovanja je (prvo) formiranje stavova i praksi, a primijenjenog obrazovanja mijenjanje stečenih navika, postojećih stavova i praksi u području gospodarenja okolišem.

Moglo bi se sažeto reći da je u društvu s razvijenim sustavom opismenjavanja vezanog za okoliš osnovno obrazovanje za okoliš pretpostavka drugih oblika, uključujući ovdje i primijenjeno obrazovanje. U društvima gdje takvog sustavnog opismenjavanja još nema, uvijek je aktualno pitanje što učiniti prvo, što je važnije, koju strategiju obrazovanja za okoliš odabrati, da li zbog edukativne pomoći rješavanju problema u okolišu razvijati primijenjeno obrazovanje, iako prethodno nije bilo dostatnog razvoja osnovnog obrazovanja za okoliš, da li razvijati osnovno obrazovanje, a za više i razuđenije tipove znanja čekati da se sustavno prethodno razvije osnovno i sl.

U ovom smo poglavlju naznačili osnovni način određenja općih i posebnih ciljeva primijenjenog obrazovanja za okoliš. Ovakvo empirijsko očitavanje osnovnih ciljeva određuje i ciljne grupe, one profile profesija, radnih mjesta, funkcija, predznanja koja će činiti grupe onih koje se educira.

5. ODREĐENJE OSNOVNIH CILJNIH GRUPA U OKVIRU PRIMIJENJENOG OBRAZOVANJA ZA OKOLIŠ

Mijenjanje stavova i praksi aktera o kojima ovisi upravljanje i realizacija gospodarenja okolišem i svekolikih aktera održivog razvoja *in concreto*, opći je cilj primijenjenog obrazovanja za okoliš. Iz takvog pristupa nije teško odrediti ciljne grupe koje takav tip obrazovanja prije svega ima u žarištu.

Ciljne grupe jesu:

1. Menadžeri u radnim organizacijama različitog profila djelatnosti koji trebaju modernizirati svoju produkciju, nastup na tržištima i slično. »Okolišno« negativna produkcija, bilo u procesu proizvodnje, bilo u konačnom produktu, smanjuje šanse poslovnog uspjeha. Iskustva iz inozemstva na polju tzv. *environmental management training* pokazuju da poslovni ljudi nisu altruisti glede okoliša, ali žele unaprijediti određene komponente poslovanja, *image* i sl. Gospodarski elementi gospodarenja okolišem s poboljšavanjem struktura znanja ovim bi bili značajno unaprijeđeni.

2. Djelatnici (*civil servants*) u državnoj upravi, na republičkoj, županijskoj i općinskoj razini te djelatnici u tzv. javnim poduzećima kojima je djelatnost zaštita okoliša, komunalno uređenje i slično. Kumulacija novih »okolišnih« znanja u ovim službama koje donose zakone, operativne uredbe, političko-investicijske odluke i slično značajno bi koristila modernizaciji u upravnom aspektu gospodarenja okolišem.

Pored ovih, moguće je govoriti i o drugim ciljnim grupama. Ovdje spominjemo učitelje i profesore u osnovnim i srednjim školama. Primijenjeno obrazovanje u

njihovom slučaju značilo bi *de facto* osposobljavanje za njihov rad u izvanškolskim »okolišnim«, ekološkim aktivnostima. Obrazovanje za okoliš djece i mladeži time bi, dakako, također bilo samo na dobitku. Institucionalni sustav obrazovanja nema niti pristupa, niti vremena, niti novaca, niti ljudi koji bi ovim edukatorima mogli bitnije pomoći da unaprijede postojeće stanje ideja, znanja, didaktičkih sredstava i slično.

To su temeljne ciljne grupe primijenjenog obrazovanja za okoliš. Bilo bi korisno poduzeti tipološku analizu profesija, funkcija, radnih mjesta, unutar ovih dvaju sektora gospodarenja okolišem i razviti jasniju sliku o mogućnostima primijenjenog obrazovanja za okoliš.

ZAKLJUČAK

Elementi modela primijenjenog obrazovanja za okoliš koje smo ovdje skicirali ukazuju da je riječ o modelu praktičnog, ciljno usmjerenog djelovanja s ciljem poboljšanja postojećih praksi gospodarenja okolišem. Stavovi i prakse aktera mijenjat će se i bez takvog primijenjenog obrazovanja na neki način i nekim tempom. Čini nam se nedvojbenim ustvrditi da bi sustav ovakvog obrazovanja učinio te procese mijenjanja organiziranijim, kvalitetnijim, bržim te u smislu ukupne društvene cijene i jeftinijim.

Suvremena Hrvatska nema dovoljno kapitala. Rat nije uvećao rezerve kapitala nego ih je smanjio. Tržište svjetskog kapitala za Hrvatsku je (privremeno) zatvoreno. Materijalni resursi dijelom su razoreni u ratu. Vrijedne ljudske resurse (obrazovanost i stručna znanja ljudi) slabi siromaštvo, zastarijevanje te praksa neučinkovitog korištenja ljudskih sposobnosti u ukupnosti hrvatskog društva koje se nalazi u sistemskom i političkom previranju te još uvijek u okružju rata. I ono najteže: ljudski resursi se smanjuju stalnim egzodusom stručnih ljudi u devedesetim godinama.

Kao što smo ustvrdili, Hrvatska ima »okolišni« kapital. Ima opće- i visokoškolski obrazovane ljude u razmjerima u kojima se ne mora stidjeti niti pred europskim zemljama. Pametna eksploatacija i razvoj okoliša mogu pripomoći i razvoju gospodarstva i kvalitete života ljudi. Mudro i umješno upravljanje, gospodarenje okolišem, jedno pragmatički ali ciljno promišljeno primijenjeno obrazovanje za okoliš, mogu biti od pomoći i značaja.

LITERATURA:

- Baranović, Branislava (1994). Ekološki sadržaji u srednjoškolskom obrazovanju u Hrvatskoj. **Socijalna ekologija**, 3(2):149-162.
- Boh, Bojana i Kornhauser, Aleksandra (1992). **Environmental education in the Central and Eastern European Countries – Problems and Perspectives**. Ljubljana: International Centre for Chemical Studies.
- Disinger, John F. i Roth, Charles E. (1992). **Environmental Literacy**. ED351201. Columbus, Ohio: ERIC/CSMEE.
- Environmental Education and Training in Hungary** (1993). Budapest: Ministry of Environment and Regional Policy.
- Environmental Education in Norway** (1994). Oslo: Ministry of Education, Reserach and Church Affairs; Ministry of Environment.

- European Journal of Education** (1991). Vol. 26, No. 4, (tematski broj: Environmental Education). Amsterdam.
- Heimlich, Joe E. (1993). **Nonformal Environmental Education: Toward a Working Definition**. Columbus, Ohio: ERIC/CSMEE.
- Horton, Robert L. i Hanes, Susan (1993). **Philosophical Considerations for Curriculum Development in Environmental Education**. Columbus, Ohio: ERIC/CSMEE.
- Lay, Vladimir i Kufrin, Krešimir (1992). **Edukacija i kontakti s javnošću. Sociološki projektni zadatak – Zagreb**. (Ekološki projekt Zagreb. I dio – Osnove). Zagreb: Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta.
- Lay, Vladimir (1992). Model primjenjenog obrazovanja za okoliš – Primjer za grad Zagreb. **Theleme**, 38(2):83–94.
- Martin, Gillian S. (1992). **Survey and Analysis of Environmental Management Training Programmes in Central and Eastern Europe**. Geneva: International Academy of the Environment (IAE)
- Randle, Damian (1989). **Teaching Green**. London: The Merlin Press, LTD – Green Print.
- Roth, Charles E. (1992). **Environmental literacy: Its roots, evolution and directions in the 1990s**. Columbus, Ohio: ERIC/CSMEE.
- Thurow, Lester (1992) **Head to Head – The Coming Economic Battle Among Japan, Europe and America**. New York: Morrow, William & Company INC.

APPLIED ENVIRONMENTAL EDUCATION Elements of a Model for Regions in Croatia

Vladimir Lay
Institute of Social Research, Zagreb

Summary

Environmental education is one of the fundamental premises of the efficient environmental management and the management of development in a sustainable direction in Croatia. The paper presents elements of a model of environmental education and sustainable development of the regions of Croatia in accordance with their needs.

The following topics are elaborated concisely in the paper: the societal need for changing values and attitudes (rearing) and cumulating of knowledge (education) aimed at changing practices in the field of environmental management; basic types of knowledge needed; elementary features of such an educational model with a particular stress on the applied and non-institutional; the way of defining general and particular objectives within such a model; the process of defining participants in the educational process (the educated and the educators, the education of educators).

Keywords: *environmental education, objectives of environmental education, participants in environmental education*

ANGEWANDTE UMWELTBILDUNG Elemente eines Modells für Gebiete Kroatiens

Vladimir Lay
Institut für Gesellschaftsforschung, Zagreb

Zusammenfassung

Die Umweltbildung ist eine der Grundvoraussetzungen für eine effiziente Umweltverwaltung im Hinblick auf die dauerhafte Entwicklung in Kroatien. In diesem Artikel werden Elemente eines Modellentwurfs der angewandten Umweltbildung (und -erziehung) dargelegt, wobei die dauerhafte Entwicklung der Regionen Kroatiens berücksichtigt wird.

Im Text werden folgende Themen zusammenfassend dargelegt: gesellschaftliches Bedürfnis nach Änderung von Werten und Einstellungen (Erziehung) und nach Kummulierung von Wissen (Bildung) zwecks einer Praxenänderung im Bereich Umweltverwaltung; Grundtypen erforderlicher Kenntnisse; Haupteigenschaften solcher Erziehung und Bildung mit der Betonung auf dem Angewandten und Nicht-Institutionellen; Feststellungsverfahren allgemeiner und einzelner Bildungsziele; das Verfahren der Bestimmung der an der Bildung Beteiligten (Lehrende und Lernende, die Ausbildung der Lehrenden).

Grundausdrücke: *Gebiet, Umweltbildung, Lernziele der Umweltbildung, Teilnehmer an der Umweltbildung*